

ЗА ПРАСЛАВЯНСКАТА ФОРМА *DŮŽDŽЬ* (ДЪЖД)

За праславянския звуков комплекс, означаващ „*дъжд*“, все още липсва задоволително езиковедско обяснение. Думата се среща в два фонетични варианта: **dŮždžь* и **dŮščь*. Становището на Е. БЕРНЕКЕР (*Slav. etym. Wb.*) е, че първоначалната, изходната форма би трябвало да е **dŮščь*, а **dŮždžь* „възниква от предходната посредством пренасяне на звучното началословие в краесловието на кореновата морфема“. Това схващане само по себе си е доста невероятно и става още по-недопустимо, ако се вземе под внимание и географското разпространение на формите **dŮždžь* и **dŮščь*. Формата **dŮščь* е изцяло ограничена в западнославянското езиково пространство², успоредно с нея се натъкваме обаче в някои западнославянски езици и на следи от **dŮždžь* – например в полски *dżdży, dżdżowy*, старополски генитив, ед. ч. *dżdżu*, а полабският е познавал само формата *dazd* (<**dŮždžь*)³. Тези лингвистичногеографски отношения говорят за това, че **dŮščь* е уникален западнославянски неологизъм, един вид преобразуване на първоначалното **dŮždžь*. До причината за този преобразователен процес и неговата същност може лесно да се стигне: докато **dŮždžь* е било едва ли не единственото съществително име, съдържащо звукова комбинация *ždž* в края на лексикалната основа, то субстантивните основи, завършващи на *šč*, са били многобройни (срв. *bl'ušь, leščь, klěščь, chrōčь, chvoščь, pryuščь*). Изпадането на краесловния *ь* води дотам, че в повечето славянски езици **dŮždžь* в именителен падеж, ед. ч. става *dŮšč* (в зависимост от езика *dŮšč, došč* и т.н.). Така думата *dŮšč* образува своя падежна парадигма по аналогия на *bl'ušь*, като причина за това е еднотипният краесловен комплекс *šč*. Следователно като първоначална трябва да се разглежда формата **dŮždžь*. Изхождайки от тази форма, човек трябва да направи съпоставка с норвежкото *dusk-regn* (ситен дъжд) или датското *dyst* (брашнен прах).

Нека определим за праславянското **dŮždžь* като изходна индоевропейската форма **duz-dju-s*, където **duz* (**dus*) е известната пейоративна представка (срв. староинд. *duš-kṛt*, старогр. *δυσ-μενής*, готски *tuz-wērjan* и т.н.), а **dju* – съкратеният корен **djeu* (**dejewē*), значещ „ден, светлина, небе“. Така стигаме до извода, че първоначалното значение на думата е било

² Източнославянската форма *доуц* не е стара. Алексей Иванович Соболевский неправилно я свързва с начина на изписване на *дѣжчѣ, ижченѣ* и др. в галийските паметници от XII-XIV в. За предаването на звукосъчетанието *šč* в староруските паметници се открива единствено буквата *щ*, а що се отнася до буквосъчетанието *жч*, то очевидно е създадено в Галиция, и то за да предаде звукосъчетанието *ždž*, за което кирилицата не предлага определен графичен знак; следователно *дѣжчѣ, ижченѣ* се произнасят *dŮždžь /doždžь, iždženu*.

³ Звучността в краесловието на тази полабска дума е засвидетелствана чрез начина на изписване на PARUM SCHULZE *dahssd*. За разлика от другите полабски източници PARUM SCHULZE е много точен в предаването на разликата между звучност и беззвучност и едно по-внимателно преглеждане на неговите записки ни запознава с факта, че полабските звучни преградни съгласни дори и в краесловие се изговарят по различен начин от беззвучните експлозивни съгласни. Това се онагледява особено ясно с примери като *heid* (отивай; повелително наклонение): *heit* (отивам; инфинитив), *Jühssd* (гвоздей): *jüst* (гост) и т.н.

„лош ден, лошо небе“. За съпоставка, свързана с промяна в значението, могат да се посочат староиндийските форми (класически санскрит) *durdivasaḥ* или *durdinam* – ужасен ден, буря.

Представката **dus-* иначе не се засвидетелства на славянска почва. Тя обаче със сигурност е съществувала в праславянския (съответно предпраславянски) – първо, защото се среща в индоевропейски съседни диалекти (при това в прагермански също толкова добре, както и в праиндоирански) и второ, защото в славянските форми **sъdorvije*, **съčestije*, **съbožije* се съдържа индоевропейската представка *su-* (добр-)⁴, префикс, който се е противопоставял семантически на **dus-* и може да бъде открит само в такива индоевропейски диалекти, които познават също представката *dus-* (напр. в индоирански, гръцки, келтски и др.)

Ако предложеното тълкуване на праславянската дума **дъždъ* е правилно, то този субстантив е бил първоначално от *ju-*основа. Внимание заслужава и фактът, че производното прилагателно на гореспоменатото съществително име се явява в севернославянските езици (т.е. западно- и източнославянските) като **дъždъevo-* (пол. **dżdżowy*, *deszszowy*, чеш. *děšt'ový*, рус. дождевой), а в южнославянските езици като **дъždъevъno-* (бълг. *дъждовенъ*, сръбохърв. *daždevan*, словенски *dževēn*).

РУСКАТА ФОРМА СЕМЬ (СЕДЕМ) КАТО ОБЩОИЗТОЧНОСЛАВЯНСКИ ПРИЗНАК

Като звукови признаци, които са типични за източнославянските езици и не се наблюдават в никой друг славянски език, обикновено се посочват: 1. Пълногласието, т.е. съчетанията *oro, olo, ere, ele* (например в руските думи *корова, солома, берёза, селезёнка*); 2. Звукът *ѣ* произхождащ от съчетанието **dj* в случаи като руските *межа, вижу, хуже*; 3. Звукът *о*, произхождащ от началословната група **je*, например в руските думи *один, овин, ожина, озеро, осетр, осень, олень*. Към тези три признака⁵ трябва да се добави и един четвърти, а именно – общоизточнославянските *semь, semujь, setero* и т.н. за разлика от *sedь, sedmujь, sedmero* в останалите славянски езици. Формите със *semь* се появяват във всички източнославянски езици (руски – *семь*, белоруски – *сем*, украински – *сім*) и са единствените истински източно славянски: книжовноезиковата и диалектна руска лексикална единица *седмой* е заемка от църковнославянски. Формите на числителното *седем*, в които липсва звук *д*, са документирани в най-старите паметници на руската писменост – както в южноруските като (*дънии семь Изборник*)⁶,

⁴ О. НУЈЕР. *Listy filologické XLVI*, s. 181 ff.

⁵ Звукът *і* (от **ѣ*) в руските думи *дитя, сидѣть, мизинец* не трябва да се причислява към изброените признаци, тъй като условията за неговата поява все още на се ясни, а и в лексемата *мизинец* (църксл. *мѣзиньць*) въпросното *і* се появява в езици, които не принадлежат към източнославянската група (напр. в български – *мизинець, мизинка*).

⁶ В оригинала заглавието на *Изборник* е дадено със съкращението *Sborn. Svjat*. Ръкописът е известен още като *Светославов (или Симеонов) сборник*. – Б. р.